

1. Архів Хорошківської загальноосвітньої школи I–III ступенів імені М. В. Остроградського Козельщинського району Полтавської області.

2. Гончар О. Щоденники : у 3 т. / Олень Гончар; упорядкув., підгот. текстів, ілюстр. мат. В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2008. – Т. 1 (1943–1967). – 455 с.; Т. 2 (1968–1983). – 607 с.; Т. 3 (1984–1995). – 646 с.

3. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11 : Листи (1898–1902). – 478 с.

Статья посвящена характеристике топонимного пространства Полтавины, зафиксированного в дневнике Олесь Гончара. Установлена иерархия рассматриваемого корпуса имен, определены их функциональные возможности, в частности номинативные и текстообразующие свойства. Последние интерпретированы с интра- и экстралингвистических позиций, с учетом авторской точки зрения. Доказано, что дневниковый топонимный код является одним из важных факторов раскрытия личностей на фоне той или иной эпохи, особенностей самой эпохи, наконец, места и роли в духовно-интеллектуальной жизни Украины второй половины XX века всемирно известного мастера художественного слова Олесь Гончара.

Ключевые слова: *топонимы Полтавины, Олесь Гончар, дневниковый дискурс, астионим, комоним, Полтавина.*

The article is devoted to characteristics of toponym space of Poltava region, noted in the diaries of Oles Honchar. The hierarchy of the proper names analyzed is stated; their functional opportunities are circled out, nominative and text-creational peculiarities in particular. The last ones are interpreted from the intra- and extra linguistic positions, taking into account the author's point of view. It is proved, that diary's toponym code is one of the important means of: the Figure's disclosure on the background of the day, specific of the century, the place and the role of world-famous master of the word, Oles Honchar, in spiritual-intellectual life of Ukraine in the second part of the XX century after all.

Key words: *toponyms of Poltava region, Oles Honchar, dairy discourse, astoniums, comonomy, Poltava region.*

УДК 811.161.2. (091) "19"

Хомич Т. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет "Чернігівський колегіум"
імені Т. Г. Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ НОРМИ В МОВЛЕННЄВОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ “ЛИСТІВ ДО ОЛЕСЯ ГОНЧАРА”)

Пропоновану статтю присвячено дослідженню реалізації мовної норми в листувальних контекстах українських майстрів слова післявоєнного сталінізму, хрущовської відлиги, брежнєвського застою, першопочатків української незалежності, огляду анормативних мовних виявів ув епістолярному українському мовленні другої половини двадцятого сторіччя.

Ключові слова: мовна норма, мовлення, епістолярний стиль, літературна мова, мова епохи.

Мова – живий організм, який може бути здоровим чи, навпаки, хворим або навіть мертвим, хоча нація ще продовжує існувати

Олесь Гончар

Загальновідомо, що сучасний стан будь-якої мови є результатом усіх попередніх етапів її розвитку. Сьогодні, коли українська мова є засобом оборони проти російського загарблення, маємо плекати наш скарб, відновлювати його. Робити це вкрай необхідно, оскільки мова українців зазнала значних інтерферентних упливів, має низку анормативних, чужих їй елементів, що безпосередньо впливає на міць української нації загалом і долю кожного українця зокрема: “тривале зросійщення українців спричинило слабке знання норм і традицій української літературної мови, особливостей її словникового складу та граматичного ладу на тлі російської” [6, 3].

Цілеспрямована загальноохоплювальна геноцидна політика часів радянщини спричинила стан сьогоднішньої української мови, кульмінаційний злет розквіту якої припадає на кінець XIX – початок XX століття. Природний розквіт змінила глибока криза, яку сформуvalи численні внутрішні втручання в лексичний і граматичний стрі української мови.

Пропонована розвідка має за мету презентувати спробу дослідження реалізації мовної норми в листувальних контекстах українських майстрів слова, огляду аномативних мовних виявів у епістолярному українському мовленні другої половини двадцятого сторіччя. Мовленнєві контексти “Листів до Олесь Гончара” стали предметом аналізу: із 513 листів першого тому не взято до розгляду 92 неукраїнськомовні листи, із 382 листів другого тому – 32 епістолярні контексти).

“Листи до Олесь Гончара”, оприлюднені невтомним трудівником на українській культурній ниві й талановитим плекальником українського слова Миколою Степаненком, розлого презентують особливості розвитку мовлення українців часів післявоєнного сталінізму, хрущовської відлиги, брежнєвського застою, першопочатків української незалежності: “в епістолярію, як у фокусі, віддзеркалена вся система буття, саме життя в усіх реальних і омріяних вимірах, у всьому об’єктивно-суб’єктивному багатогранні” [17, 5 – 6].

Олесь Гончар був вимогливим до власного слова й не байдужим до мовного розвитку України: “життя Олесь Терентійовича віддане, щоб піднести престиж рідного слова” [18, 235]. Співрозмовники великого митця неабияк слідкували за власним епістолярієм, намагалися докладати чимало зусиль, аби їхня листувальна продукція була грамотною й мовно багатого: “Абсолютно згоден з Вашими міркуваннями про делікатність мови. ... Особисто я навчався культурі мови передовсім у Вас, дорогий Олесь Терентійовичу” [18, 95].

Українські майстри слова загалом демонструють високій рівень мовної культури, багатство її словникового складу й нормативність граматичних приписів. Низка кодифікувальних праць у царині української мовної норми, яку спродуковано на початку ХХ століття, очевидно, відіграла неабияку роль у формуванні українськомовної комунікації: “Словарь української мови” за впорядкування Б. Грінченка, “Російсько-український словник” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова, “Історичний словник українського язика” Є. Тимченка, “Український стилістичний словник” І. Огієнка, “Уваги до сучасної української літературної мови” О. Курило, “Російсько-український фразеологічний словник. Фразеологія ділової мови” В. Підмогильного і Є. Плужника та деякі інші.

Епістолярне мовлення “Листів” документує евфонічну довершеність української мови (*Вітаю з прекрасним святом весни й трудового людства* [17, 119]), її графічно-правописні властивості (*Я знову закрутився, як дзига* [17, 38]; *Таке могло б стати підґрунтям для спеціальної статті* [18, 17]; *А з тим на мовному ґрунті навіть виник конфлікт* [18, 177]; *...мали ґрунтовну розмову з учителями* [18, 190]; *На цьому ґрунті трохи посперечався...* [17, 62]; *Сам Господь Бог свідок...* [17, 524]), лексично-кодифіковане багатство (*...передплатив шеститомне видання Ваших творів...* [18, 7]; *...до мене зателефонував директор видавництва...* [18, 10]; *Обіймаю* [18, 66]; *...турботою про його розвій у майбутньому* [18, 70]; *Дуже надіюся, що Ви знайдете вільну хвилину* [18, 185]; *Отримала Вашу відповідь* [18, 402]; *Радий, що наші думки збігаються* [17, 81]; *Уявляю, як ти куриш і мовчки ходиш по кімнаті* [17, 89]; *Пам'ятаю, що Ви колись підносили питання про святкування 100-річного ювілею Коцюбинського...* [17, 155]; *...я не міг придумати нічого ліпшого, як звернутися до Вас* [17, 202]; *...як незручно почуватимуть себе “обдаровані хлопчики”, що шукають собі зручнього, з грошиками, затишку в українській літературі й посміхаються при слові “громадянин”, так, ніби все на світі збагнули, знайшли йому ціну, ніби кажуть тими посмішками: “свята наївність”* [17, 227]; *Ваша лагідна усмішка, що схилила нас до щирої і відвертої розмови* [18, 63]; *Спасибі Вам, що додали нам запалу, докинули жару – й листовно, й телефонно* [17, 470]; *То оце з вдячністю посилаю Вам “впродовж” (як тепер кажуть-пишуть) місяця* [17, 494]; *...проводжаю старий рік і вітаю рік прийдешній* [17, 545], нормативність граматичного ладу (*Добрий день, дорогий Олеся Терентійовичу!* [18, 98]; *Доброго ранку тату* [18, 387]; *І коли мені, ще зовсім молодому літпрацівникові-студентові (я вчився на вечірньому факультеті) було доручено терміново підготувати кольорові листівки...* [18, 175]; *...листа послано рекомендовано з повідомленням* [17, 512]; *А 1971 року, коли вже був зав. редакцією у видавництві “Мистецтво”, – телефонував Вам з приводу вступного слова* [18, 175]; *Зустрічався та розмовляв з багатьма учасниками тих подій, переймався їхнім болем і тривогами* [18, 197]; *Російський поет, я в останні роки видав кілька книг публіцистики і нарисів, написаних українською мовою* [18, 197]; *...щось несуть серцю людському і потрібні народові* [18, 227];

...**Бойчуківі** і його школі... [18, 255]; **Биймо** в дзвін на сполох, коли не хочемо, щоб пролунав подзвін по незалежній Україні [18, 316]; кілька днів не міг одповісти, бо **хворів на грип** [17, 22]; **Не дивуйся, друже мій** [17, 105]; ...я **від щирого серця** бажаю Вам... [17, 109]; **Вельмишановному лауреатові** премії імені Т. Г. Шевченка [17, 155]; **Хотів** було публічно сказати про це **під час зустрічі** [17, 156]; **Тобто у нас уже є можливість підбити підсумок** зробленому [17, 486]; ...**наприкінці** минулого року [17, 492]; **Дорогі друзі – Валентино Данилівно, Олесю Терентійовичу** і **весь Ваш славний роде!** [17, 473]; **Отож спасибі Вам, земляче, мудра людино** [17, 498]).

“Листи до Олесья Гончара” тематично пересипані болючими мовними проблемами: “Мовна розпушта – одна з найхарактерніших прикмет розпусти душевної” [18, 96]; “На жаль, прийнято у нас писати “Секешфехервар”, хоча за угорською вимовою треба було б “Секешфегервар” (інша справа, що російською “х”, звичайно, ближче до оригінального звука, ніж російська “г”)” [18, 82]; “Ви свого часу, кажуть, дали досить рішучу відсіч деяким горе-науковцям, котрі хитромудро кваліфікували українську мову як “безперспективну” [18, 105]; “Розумію, що інакше Ви вчинити і не змогли б. Наш народ опинився перед прірвою. Він може зникнути, хоч ядерної війни і не буде. Скоро перевертні-чиновники почнуть йому говорити: “Не было, нет и быть не может...” [18, 128]; “Я теж у своїй районці надрукував величезну статтю про зневажливе ставлення до вивчення української мови. ... в місті жодної української школи, і приміські школи теж переводять на російські. Мовляв, воля батьків. Несерйозність цього аргументу Ви знаєте. А недавно одержав лист від молодого письменника з Корюківки з Чернігівщини. ...Так от він, недавно закінчивши вищу політичну школу в Києві, тепер працює в райкомі і скаржиться, що йому доводиться (така установка!) виступати на російській мові і допомагати парторгам писати свої виступи і звіти теж поросійському. І це не на Донбасі, це в Корюківці, що межує з Сосницею!...” [18, 147]; “В українському видавництві соромилися говорити українською мовою” [18, 176]; “На ювілеї одного художника (тоді ще можна було випити чарку) після мого тосту голова прилюдно з докором зауважив мені: “Зачем же вы на украинском языке, процесс сближения неизбежный, и язык будет один”. “А якою ж буде та єдина мова? – перепитав я. ...” [18, 177];

“ніколи там не чув, щоб люди вживали таких форм, як: дай діду, чоловіку, скажи сину, батьку, а вживали тільки повну форму на *ові, еві, єві: дідові, синові, чоловікові, учителеві, краєві*. А тепер пішла по пресі тільки коротка форма за російським зразком. А проти цього був і Рильський, і Антоненко-Давидович та інші, хоч тоді вже небезпечно було писати на цю тему. Адже тепер зовсім зникло із шпальт навіть “Літературної України” слово “боронити”, а лишилося тільки “захистити”. Навіть у суді став тільки “захисник”, а давніше був оборонець. ... А мовознавці чомусь мовчать, чи вже позивали до цих непотрібних форм? Ви великий правдолюб і оборонець нашої доброї й милозвучної мови, може, теж докинете свого слова у цій справі” [18, 286]. Отож, питання мови було чи не найголовнішим для Олеса Гончара і його однодумців.

Попри чітке усвідомлення українською інтелектуальною елітою невідганного мовного становища, їхнє намагання завадити знищенню рідної мови, жорна радянщини працювали безперервно. Різномірне втручання у внутрішню будову мови, намагання асимілювати “спільно колискові” мови, популяризація багатонакладових лексикографічних антиукраїнських праць дала свій негативний результат – мовлення українців зазнало значних трансформацій, які з кожним десятиліттям двадцятого століття вкорінювалися у свідомість мовлян. Не оминув цей процес й епістолярного дискурсу української інтелігенції. Анормативні вияви поступово поширилися в українськомовному континуумі: зазнала спотворення милозвучність української мови, лексична система реалізувала низку інтерферентних явищ, граматичний стрій поповнився калькованими конструкціями, навіть правописна мовна практика стає подекуди досить убогою.

Так, можемо спостерігати вияви орфографічної неграмотності, які на щастя, презентовані в “Листах”, досить поодинокі: *Шановний Олесю Терентьєвичу!* [17, 253]; *Пишу Вам цей лист у святий вечір і благаю Бога...* [18, 399]; *Але ж є і гарні речі, і зовсім не про бога* [18, 16]; *Я ґрунтовно проаналізував та проілюстрував документами (і кресленнями теж) проблему стосовно Галагана* [18, 6]; *Звертаємося до Вас, Олесь Терентійович, з великим проханням. Надішліть ... поздоровлення і побажання колективу редакції у зв'язку із семидесятиліттям газети* [18, 121]; *Шановний Олександр Терент'євич* [18, 122]; *А про те питання, яке я тут порушую, безпосереднє торкається*

мистецтва [18, 122]; Вони відрізняються специфічною *мелодійністю* ... [18, 122]; ...вистіювали вади людської вдачі, як *наприклад, владолюбство* [18, 123]; ...навіть до Києва одного разу *виїзжали* [18, 123]; ...*вивожу* з Києва саме прекрасне [17, 77]; ...у темні грудневі *дня* [18, 123]; ...*гніє, сохне, хиріє*... [18, 157]; Вельмишановний Олександр *Терентєвич!* [17, 52]; *Здрастуй, Олесь!* [17, 53]; ...дорогий Олександр *Терентієвич!* [17, 67].

Радянсько-російська норма заповонила фонетичний рівень української мови, нівелюючи евфонічну її кодифікацію: *Впродовж 1992-го я перемучився і перебідував* [18, 361]; *В кінці* минулого року помер мій кращий друг [18, 378]; ...*в цьому* переконало мене Ваше останнє оповідання [17, 15]; *Я йому уже* сповістив Вашу адресу [17, 15]; *Поезія те, що сидить в тобі*... [17, 18]; *Ти вольова натура, і погано, коли твій погляд вперед* заслонятиме юбка, хоча б і *крепешінова* [17, 18]; *В ту ніч* я в нього й ночував [17, 20]; ...я розмовляв останній *раз з М. Терещенком* [17, 23]; *В Києві, живучи на такій віддалі, як я, може встигати тільки чемпіон з бігу* [17, 24]; *Взагалі* треба, по-моєму, любити справжніх людей і справжніх талантів [17, 35]; *Я з Львова* [17, 36]; *мов в пустелі* [17, 59]; Головний редактор взяла книжку до *рук й стала читати* [17, 36]; ...*догану з попередженням з занесенням в особову справу* [17, 62]; *І тепер ми, нащадки всіх тих древніх культур, в хвилину скептицизму*... [17, 87] тощо.

Інтерферентні впливи розповсюдилися на лексико-семантичні відношення словника української мови й знайшли реалізованість в аномативних полісемічності, синонімічності, омонімічності тощо. Так, читаючи “Листи”, можна спостерігати низку калькованих російськомовних слів, які в українській мові функціонують із відмінною семантикою, наприклад: *Бажаю Вам, Валентині Данилівні і всій Вашій родині здоров’я, успіхів, удачі* [17, 541]; *Це – виключне свято, яке*... [17, 501]; *Він, приміром, помацав* пульс на обох моїх руках [17, 479]; *Який час відбився на тих осінніх фотокартках, що я їх надіслав?* [17, 470]; *Уклінно прошу Вас на мій адрес в Ужгород надіслати те*... [17, 360]; *Олесью Терентійовичу, поправляйтесь* ... [18, 242]; *Я уже у відпустці в Кончі-Засні, з Вашого дозволу я подзвоню Вам звідти* [18, 57]; ...*бо всі вони..., без виключення, на диво послідовні* [18, 11]; ...*прохання включити* у плани на найближчі роки... [18, 73]; *вся документація перейшла виключно на російську мову* [18, 176]; ...я одержав від

них **ряд** книг [17, 201]; ...дали в газеті **підбірку** її віршів...[18, 64]; ...повторює чудесну назву судна, членом екіпажу якого **Ви являєтесь** [18, 58]; **Чимало** наших письменників **займається** тим, що **гризеться** між собою [18, 128]; **Знаходжуся** під великим враженням [18, 140]; У мене ці дні **співнали** з народженням двійняток у братової дочки [18, 256]; ...готуючи **учбові** плакати про... [17, 399]; Я мав з Вами **зв'язатися** особисто, але просто не випало нагоди, тому й пишу [18, 292] тощо.

Часто російськомовні слова зазнавали лише фонетичної адаптації, що породжувало розлоге суржикове функціонування: Оленка **поступила** на кібернетику, ми щасливі, зараз збирає буряки-82 [17, 534]; Нехай замість грізних гармат всюди будуть дитячі **коляски** [18, 18]; Рік, що відходить, запам'ятається вагогим Вашим вступним і **заключним** словом [18, 70]; ...у мене **намічаються** зміни в житті [18, 103]; Я не **сусвірний**, але сні часом **турбують** [18, 110]; Пам'ятаю, як колись **переживали** ми в сім'ї, коли деякі наші ж молоді родичі, кинувши із зрозумілих причин зубожіле село (хоч малярем, електриком, водієм, аби тільки в місті – там хоч платитимуть за роботу), забували рідну мову й переходили на отой самий ганебний суржик [18, 177]; Коли з'явиться **слідуючий** том Вашої трилогії... [17, 89]; ...**прийміть кроваті!** [17, 100]; ...у мене є особлива причина сказати це **іменно** на “Арсеналі” [17, 156]; ...я й не зовсім **справився** тоді з своїм завданням [17, 156]; ...не можу не **добавити** ще три десятки фраз [17, 388]; Проведені інші заходи – **міроприємства**, зв'язані з Вашим ювілеєм [17, 381]; Офіційна частина пройшла **хорошо** [17, 304]; І на **слідуючий** день дзвонила [17, 283]; ...в книгарнях Полтави **появилось** нове видання Вашого “Собору” [17, 273]; ...роман став для нас немовби **родником**, джерелом, з якого потекли струмки свіжої думки [17, 259]; ...всі інші приходять і **уходять**, а Гончар залишається [17, 203]; Я дозволив собі **післати** два примірники свого перекладу... [17, 72]; На палат ходила із **бабушкою** [17, 74]; ...як **понадобиться**, я надішлю... [17, 153]; Він **показався** мені розумною, рішучою людиною [17, 17]; ...а навіть мій **однофамілець**... [18, 258]; Ви зараховуєте мене до **круга** Ваших приятелів... [18, 282]; А як хочеться швидше **узнати** зміст [18, 377]; Вистава **потрясаючая** (як по-українськи?) [17, 20]; **Спішу** повідомити тобі, що повість уже заверстується [17, 21]; Стельмах **крепко** погорів. Уже була заверстана його велика **вєщ**

[17, 21]; *А що поставили? Там якогось Гончара. Тоже **крупна всц**. Мабуть по-новому написана, бо **срочно** прислали в **набор** [17, 21]; Тепер у мене ще й **добавилося** багато клопоту з роботою в Спілці [17, 29]; ...в “Альманах” **попав** і сподобавсь декому [17, 36]; **Дальше** хочу Вас повідомить [17, 45]; Мабуть, тобі вже **надійло** читати оцей довгий лист [17, 56]; ...на нього насувається **туча** [17, 59]; Приїхав я сюди відпочити і трохи поправити своє **розштане** здоров'я [17, 67]; Я між іншим тут в своєму житті не був ні разу, тим більше **осінню** [17, 67]; ...природа, яка **заставляє** радуватись...[17, 67]; ...**краска**, незважаючи на всі старання музейних служителів і реставраторів, тріскається [17, 87]; Яцкова я вважаю одним з **найінтересніших**...[17, 136]; ...весь час підштовхують під лікоть: мовляв, хутчій став **точку** [17, 166]; ...**любимим** українським гостям літератури і мистецтва [17, 167]; **Любий** абзац із “Набросок” міг би бути епіграфом [17, 183]; ...життя **бистроплинне** – отже, нерішучість козакові не до лиця [17, 314]; Але коли почали підбивати фінансові потреби, **вроді**, цієї суми **не хвата** [17, 355] тощо.*

Російськомовна практика призводить до того, що для українських митців стає звичним використання іншомовних слів ув українському контексті: “Отій **тросиніце**”?[18, 44]; Петро – “**бєспєчнїк**”... [18, 45]; ...просто лялька, “**пай-дєвочка**” (коли так дозволено висловитися) [18, 94]; І оце “**мене не касається**” по своїй руйнівній силі асоціюється для мене з раковими пухлинами [18, 137]; То, може б, ми з ним “**зістикувалися**” і зайшли до Вас? [18, 186]; ...молю Бога за те, що дав мені можливість назвати Україну вільною! А українську мову – Державною! Я ж бо починаю вірити в те, що наш народ нарешті скине з себе “**смирительную рубаику**”, яку натягли на нього царські сатрапи і свої рідненькі перевертні-яничари [18, 324 – 325]; ...часто напливає хандра: думаю о **бренности всего сущего** і про стрункі дівочі ноги [17, 21]; ...ти зважиш на мою “**непросвєщенность**” [17, 85]; Як кажуть, “**не было ни гроша, дав друг алтин**” [17, 99]; Я Вас “**ододел**” своїми листами [17, 102]; Хіба б не міг хтось з чорноморської матросні “**волею судеб**” та опинитися... [17, 113]; А чи пристали Ви на мою пропозицію написати що-небудь “**сногсиибательное**”? [17, 543]. Найчастіше автори вдаються до залапковування таких “шедеврів”.

Грамаіічній лад української мови зазнав глибоких асимілятивних упливів, які виявилися надпродуктивними на морфологічному й синтаксичному рівнях, наприклад: ...*яку я після війни купив на товкучці* [18, 181]; ...*запитували ми на літучці*... [17, 75]; *Зараз лежить в лечкомісії* [17, 90]; ...*одержав, як я чув, добрячу нахлобучку* [17, 243]; *Люблячий Вас, зачарований Вами*... [18, 70]; *Це справа самих потопуючих* [18, 231]; *Завідуючий музеєм* [18, 121]; ...*схвильована цим потрясаючим документом* [18, 379]; *Вибачаюсь за своїх колег* [17, 526]; ...*бо тут встановилася думка, що прози на Україні нема* [17, 17]; ...*по ходу романа* ... [17, 521]; *Я ж не можу приїхати в якості “зайвої людини”* [17, 254]; *Отож потрібно проти них вести боротьбу всюди, в тому числі і в першу чергу в галузі ідеології* [17, 243]; *Від усього серця дякую за несподіваний і дорогий мені подарунок* [18, 28]; *Коли да, то при від’їзді – телеграфуї* [17, 63]; ...*при вступі до Спільки* [18, 398]; *При останній нашій зустрічі* [17, 364]; *Я дав розпорядження молодшому редактору*... [18, 103]; *Щиро вітаю Вас і поздоровляю з наступаючим Новим роком* [18, 149]; ...*при будинку офіцерів у нас працюють курси по вивченню української мови* [18, 314]; *І от мені потрапив у руки другий номер*... [17, 162]; ...*за ту прихильність до мене, котра додає творчих сил і снаги* [18, 411]; *У 1994-й вдвляюся зі сподіваннями, що такі будемо вибиратися з провалля* [18, 361]; ...*щоб таким чином служити рідній Україні* [18, 398]; *Тільки що переговорив по телефону з Вами*... [18, 6]; ...*дайте телеграму чи скажіть по телефону* ... [18, 253]; *Жваво обговорюється сучасний стан української мови, культури, пісні* [18, 172]; *Був щаслив, був здоров!* [18, 187]; *Бажаю Вам всього самого найкращого* [17, 108]; *Наскільки мені відомо, це єдиний кабінет такого роду в області* [17, 273]; *Редактором поезії там тов. Первомайський* [17, 16]; ...*прекрасний подарунок нашому зголоднілому читачу* [17, 93]; ...*з подякою приймають Ваші ласкаві слова про їх роботу* [17, 107]; *Мене зацікавила вся конструкція романа* [17, 115]; *Ось і зараз, коли пишеться лист*... [17, 277]; *При тім кілька раз було розказано мені таку притчу* [17, 322] тощо. Коментаря потребує форма кличного відмінка, який також нерідко нівелюють у мовленнєвій практиці. Аналіз листувальних звертань демонструє двадцятивідсоткову аномативність, наприклад: *Спасибі Вам, дорога Валентина*

Данилівна, за теплу зустріч [18, 399]; *Дорога Валя! Дорогий Олесю!* [18, 419]; *Олень!* [17, 16] тощо.

Фразеологічний рівень української мови також зазнав інтерферентних впливів: *Тому знаю – у Вас зараз часу в обріз* [17, 35]; *...справа обстоїть так* [17, 37]; *Да, ти, Олень, прав* [17, 51]; *Але, приймаючи до уваги...* [17, 62]; *...три роки пробивали лобом* [17, 428]; *Але й натягать на кисіль шкурку і чекать у моря погоди було б великим гріхом перед пам'яттю Лесі* [17, 305] тощо.

Ірина Фаріон переконана: “порушення ... норм – зовнішній вияв глибоких суспільно-культурних і психологічних зсувів у підсвідомості, свідомості та діяльності людини: зсувів у відповідності між явищем і способом його називання, між засобами власної мови і чужої, між усвідомленням слова як витвору культури й банальним засобом порозуміння, між духовим естетичним піднесенням і прагматичним приземленням – аби зрозуміли!” [25, 113].

Обсяг пропонованої розвідки дозволив лише тезово презентувати особливості епістолярного мовлення другої половини двадцятого століття. Розглядувана тема потребує детального опису й розлогого представлення, бо є важливою в контексті сучасного стану українського мовлення й української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 253 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
3. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навчальний посібник / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 1991. – 231 с.
4. Богдан С. Формули етикету в українському епістолярії / С. Богдан // Урок української. – 2001. – №1. – С. 30 – 34.
5. Глазова О. Homo verbo Agens – людина, яка діє словом: епістолярний стиль у шкільній методиці / О. Глазова // Методичні діалоги. – 2011. – № 1. – С. 11 – 14.
6. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Городенська. – К. : КММ, 2014. – 124 с.
7. Духовний посил Олесь Гончара (за матеріалами “Щоденників” письменника) / автор і упорядник Микола Степаненко. – Полтава, 2009. – 60 с.
8. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

9. Зіновська А. М. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 – теорія літератури / А. М. Зіновська. – Київ, 2008. – 27 с.
10. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1994. – 345 с.
11. Кочерга О. Мовознавчі репресії 1933 року – джерело теперішніх мовних проблем / О. Кочерга // Мова німої країни // Журнал “І”. – 2004. – № 35 // <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/kocherha.htm>. – Станом на 22 березня 2017 р.
12. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20 – 50-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / В. І. Кузьменко. – Київ, 1999. – 34 с.
13. Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
14. Курило О. Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю / О. Курило // Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – С. 173–179.
15. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : “Основи”. – 2008. – 303 с. // <http://kurylo.wikidot.com>. – Станом на 23 березня 2017 р.
16. Ленець В. К. Епістолярний стиль / В. К. Ленець // Українська мова. Енциклопедія; [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – 2 вид., випр. і доп. – К. : “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 160.
17. Листи до Олеся Гончара : у 2 кн. Кн. 1 (1946 – 1982) / упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. – К. : Сакцент Плюс, 2016. – 736 с.
18. Листи до Олеся Гончара : у 2 кн. Кн. 2 (1983 – 1995) / упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. – К. : Сакцент Плюс, 2016. – 736 с.
19. Марчук Л. М. Синергетична основа епістолярного стилю як чинник формування національної ідентичності / Л. М. Марчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб.: серія історична та філологічна. – Кам’янець-Подільський : К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2009. – Вип. VI. – С. 91 – 104.
20. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К. : Соняшник, 1999. – 100 с.
21. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко / Упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошник. – 2-ге вид. випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – С. 64 – 69.
22. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Л.: Українське видавництво. – 1941. – 364 с.
23. Словник української мови : [у 11 т.] / [ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
24. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / [за ред. Л. Масенко]. – К. : Просвіта : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2005. – 399 с.

25. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія] / І. Д. Фаріон. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.

26. Шевельов Юрій. Українська мова в першій половині ХХ століття (1900 – 1941). Стан і статус / Юрій Шевельов. – К. : Сучасність, 1987. – 295 с.

Предлагаемая статья посвящена исследованию реализации языковой нормы в письмах украинских мастеров слова послевоенного сталинизма, хрущевской оттепели, брежневского застоя, истоков украинской независимости, очерков аномативных языковых проявлений в эпистолярной украинской речи второй половины двадцатого столетия.

Ключевые слова: *языковая норма, речь, эпистолярный стиль, литературный язык, язык эпохи.*

The article focuses on the study of realization of language norm in the correspondence contexts of Ukrainian artists of word in the periods of post-war Stalinism, Khrushchev Thaw, Brezhnev's stagnation and during the first stages of the development of Ukrainian independence. The review of abnormal language manifestations in epistolary Ukrainian speech of the second half of the 20th century is presented in the article.

Key words: *language norm, speech, epistolary style, literary language, language of the epoch.*

УДК 377.8.016:821.161.2:371.333

Бабійчук Т.В.,

*кандидат педагогічних наук,
КЗ “Бердичівський педагогічний коледж”*

ДУМАЙМО ПРО ВЕЛИКЕ З ОЛЕСЕМ ГОНЧАРОМ: АБО КНИГИ ЛЮДИНИ, ЯКА ТОРУВАЛА ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОМУ ВІДРОДЖЕННЮ, У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

Актуалізовано питання затребуваності творчості О. Гончара в студентській аудиторії. Представлено відомого світу майстра слова як громадянина, патріота, людину відповідальну і діяльну. Запропоновано кілька ефективних і цікавих для сучасної молоді форм позанавчальної роботи за творами письменника, зокрема таких, як науково-практична конференція, театральна вітальня, конкурс на